

Umida AXMEDOVA,
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti assistenti
E-mail: knuhammadrahim1212@gmail.com
Tel:(97) 998 48 38

ADU professori, t.f.d.O.Komilov taqrizi asosida

KOLXOZ VA SOVXOZLARNING TUGATILISHI – QISHLOQDA XAQIQIY YER EGASINING VUJUDGA KELISHI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Mustaqillikdan keyingi yillarda O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligini rivojlantirish sohasida olib borilgan dastlabki ishlar, ya'ni kolxoz va sovxozlarning tugatilishi, dehqon va fermer xo'jaliklarining shakllanishi haqida yozilgan..

Kalit so'zlar: Kolxoz va sovxozlar, mulkchilik, shirkat xo'jaliklari, qishloq xo'jaligi, agrar islohotlar, fermer xo'jaligi, shirkat xo'jaligi, dehqon xo'jaligi.

LIQUIDATION OF COLLECTIVE FARMS AND SOVKHOZES-THE EMERGENCE OF A REAL LANDOWNER IN THE VILLAGE

Annotation

This article describes the preliminary work carried out in the field of agricultural development in the Republic of Uzbekistan in the years after independence, namely the liquidation of collective farms and sovkhozes, the formation of farmers and farms.

Key words: collective farms and sovkhozes, ownership, company farms, Agriculture, Agrarian Reform, Farm, Company farm, farm.

ЛИКВИДАЦИЯ КОЛХОЗОВ И SOVXOZOV - ПОЯВЛЕНИЕ В ДЕРЕВНЕ НАСТОЯЩЕГО ЗЕМЛЕВЛАДЕЛЬЦА.

Аннотация

В этой статье рассказывается о первых работах в области развития сельского хозяйства в Республике Узбекистан в годы после обретения независимости, а именно о ликвидации колхозов и совхозов, формировании крестьянских и фермерских хозяйств.

Ключевые слова: Колхозы и совхозы, собственность, товарищеские хозяйства, Сельское хозяйство, аграрная реформа, хозяйство, товарищество, крестьянское хозяйство

Kirish. O'zbekistonda istiqloq yillari ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda erishgan ulkan yutuqlarning hech biri osonlikcha qo'lga kiritilmadi. Bu muvaffaqiyatlar zahirida mamlakat rahbariyati tomonidan amalga oshirilgan va oshirilajak iqtisodiy-ijtimoiy islohotlar mujassam ekanligiga, nafaqat respublika, balki dunyo hamjamiyati bunga iqror bo'ldi.

Mustaqillik yillarida iqtisodiy jabhani mustahkamlashga qaratilgan eng muhim strategik dasturlar ishlab chiqilib, hayotga izchil tatbiq etildi va ular o'zining yuksak samarasini berdi. Buni iqtisodiyotning muhim sohalaridan biri bo'lgan qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlarda ham yaqqol ko'rish mumkin.

Ma'lumki, bugungi kunda aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan yetarlicha ta'minlash vazifasi dunyodagi barcha mamlakatlarning asosiy vazifalaridan biriga aylanib qoldi. BMTning "Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti" (FAO) hamda "Butunjahon sog'liqni saqlash tashkiloti" (BJSST) ma'lumotlariga ko'ra, hozirda dunyoda 800 milliondan ortiq kishi, ya'ni deyarli har 8 odamning biri to'yib ovqatlanmaydi, dunyo aholisining 30 foizidan ortig'i to'laqonli ravishda ovqatlanmaslik, mikroelement va vitaminlar yetishmasligi muammosi bilan hayot kechirmoqda[1].

2015 yilda mamlakat BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO)ga a'zo davlatlarning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash sohasida Mingyillik rivojlanish maqsadlariga erishgani uchun beriladigan mukofotiga sazovor bo'lgan 14 ta davlatdan biri sifatida O'zbekiston e'tirof etildi[2].

BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (inglizcha, Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) 1945 yil 16 oktabrda tashkil topgan. FAOning faoliyati qishloq xo'jaligini rivojlantirishga ko'maklashish, ovqatlanishni yaxshilash va oziq-ovqat xavfsizligini hal etish yo'li orqali dunyoda ochlik va qashshoqlik muammosining keskinligini kamaytirishga yo'naltirilgandir.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston sharoitida o'zbek xalqining iqtisodiy va ijtimoiy hayotida qishloq xo'jaligining o'rni va roli kattadir. Ma'lumki, mamlakatning iqtisodiy hayoti samaradorligini oshirishda, shuningdek, aholining turmush darajasini yaxshilash va ko'tarish, uni oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash va boshqa ko'plab masalalarni hal etishda qishloq xo'jaligining taraqqiyoti muhim ahamiyat kasb etadi. Hammani boqadigan, ozuqa beradigan soha – qishloq xo'jaligi tarmog'i hisoblanadi.

Mana shuning uchun ham O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishning dastlabki bosqichi qishloq xo'jaligi sohasini isloh qilishga qaratildi. Bunga qishloq xo'jaligi hamda qishloq xo'jalik xomashyosini qayta ishlash bilan bog'liq tarmoqlarni respublikamizning bugungi iqtisodiyotida o'ynayotgan roli sabab bo'ldi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Qishloq xo'jaligi respublika sanoatini xomashyo bilan ta'minlash, shuningdek, eksport salohiyati va valyuta tushumining muhim manbai hisoblanadi. Respublika sanoatining ko'pgina tarmoqlari, jumladan, paxta tozalash, to'qimachilik, yengil sanoat, oziq-ovqat, kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi mashinasozligi va boshqalarni rivojlantirish istiqbollari qishloq xo'jaligiga bog'liqdir. Aynan agrar sektor O'zbekistonda iqtisodiy barqarorlikning qudratli omili ham hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari, ayniqsa paxta, asosiy valyuta resursi, respublika uchun hayotiy muhim bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlari, ya'ni dori-darmonlar, texnika va texnologiya uskunalarning importi bo'yicha sotib olishni ta'minlaydigan asosiy manbadir.

Ta'kidlash joizki, O'zbekiston mustaqillikka erishgan davrda qishloq xo'jaligida va uning boshqaruvida ma'muriy-buyruqbozlik tizimi mavjud bo'lgan. Mulchilik va xo'jalik yuritishning asosiy shakllari kolxoz va sovxozlar hisoblangan. Bizga ma'lumki, kolxozlar 1929 yildan boshlab sovet hukumati tomonidan agrar sohani rivojlantirish maqsadida qishloqda yoppasiga jamoalashtirish sari yo'l orqali tuzila boshladi[3]. Kolxozlarni tuzishdan maqsad agrar siyosatni rivojlantirishgina emas, balki

sobiq Ittifoq rahbariyati tomonidan mulkdorlar sinfini tugatilishi ham nazarda tutilgan. Kolxozlar bilan bir qatorda davlat xo'jaliklari – sovxozlar yuzaga kela boshlagan. O'zbekistonda 1932 yilda paxta yetishtiradigan rayonlarda yalpi kolxoz va sovxozlarga o'tkazish tugallangan. Bu davrda kolxoz va sovxozlarga qishloq aholisining 81,7 foizini birlashtirgan va 880 ming dehqon xo'jaligi negizida 9734 ta kolxoz va 94 ta sovxoz tashkil etilgan[4]. Kolxozchiga dehqonchilik qilish uchun bir oz tomorqa yer berilib, unda oilalar o'zlarining bola-chaqalarini boqishga bir oz sharoitlar yaratilgandek bo'ldi. Ammo dehqonlar yerdan foydalanish va olingan hosilga egalik qilish huquqidan mutlaqo mahrum edilar. Ma'juziy ma'noda aytganda, ular avval quldorlik xo'jaliklariga (jamoat xo'jaligidan chiqish huquqidan mahrum bo'lgan) keyin esa yollanma ishchilarga aylangan edi. Dehqonlar ham, kolxoz va sovxoz rahbarlari ham qishloq xo'jaligi korxonalarini mulkdorlari emas edilar, chunki ular hukumat topshiriqlari asosidagina ish yuritganlar.

O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan XX asrning 90 - yillar o'rtalaridan boshlab mamlakat iqtisodiyotini, xususan, qishloq xo'jaligi sohasini eski usullar bilan rivojlantirish mumkin emasligini, sobiq Ittifoq davridagi qishloq xo'jaligini rivojlantirish usullari bizning sharqona tabiat va mentalitetga to'g'ri kelmasligi sabab keng ko'lamli islohotlar olib borildi. Mustaqillikning ilk yillari, ya'ni 1992 yil oxiriga kelganda, O'zbekistonda 1100 dan ortiq "sovxoz" va 900 ga yaqin "kolxoz" deb nomlanuvchi xo'jalik yuritish shakli bo'lgan.

Bu borada O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.Karimov ham shunday degan edi- "Endi bir zum "kolxoz", "sovxoz" degan so'zlarning atamalarining ma'no-mazmunini chaqib ko'raylik. Xalqimiz shunchalik soddaki, mohiyatan Sharq tabiatiga mutlaqo to'g'ri kelmaydigan begona so'zlarga ham o'rganib qolgan.

Yodingizda bo'lsa, har bir viloyatda kamida yigirmata Lenin nomli kolxoz, kamida o'ttizta Lenin nomli sovxoz bo'lardi. O'zi aslida "kolxoz"- "kollektivnoe xozyaystvo" degani, "sovxoz"- "sovetskoe xozyaystvo" degani. Ikkalasi ham – sovetlar zamonida qolgan sarqit tushunchalar"[5].

Sobiq ittifoqning O'zbekistonga nisbatan qishloq xo'jaligidagi kolxoz va sovxozlar usuli o'z natijasini bermay, ajdodlar dehqonchilik madaniyatida qo'lga kiritilgan ming yillab yig'ilgan tajribaga zid kelganligi barchaga ma'lum bo'ldi. Bu holat 1970- yillarda yaqqol ko'zga tashlandi. 1989 yilda kolxoz va sovxozlarning foydasi oldingi yilga nisbatan 6,7 mln. so'm miqdorda qisqardi, zarar ko'rishi esa 8,6 mln. so'mni tashkil etdi[6]. Ushbu nomlari tilga olingan xo'jalik yuritish shakllari mamlakat iqtisodiyotini sobiq Ittifoqning Markaziy respublikalariga birlamchi xomashyo yetkazib beruvchi sifatida rivojlanishiga olib keldi. Bu esa O'zbekistonda "paxta yakkahokimligi" deb atalmish ko'plab ijtimoiy – iqtisodiy va ekologik muamolarni yuzaga kelishiga sababchi bo'lgan holatni yuzaga keltirgan. Deyarli barcha mahsulotni davlat tortib olar edi.

Respublika mustaqillikni qo'lga kiritganidan so'ng, iqtisodiy merosga qaytish imkoniyati paydo bo'ldi. O'zbekiston mustaqil respublika sifatida tan olingandan so'ng agrar sektorni tubdan isloh qilishga va jadal rivojlantirishga alohida ahamiyat berildi. Istiqolning dastlabki yillarida asosiy e'tibor mulkchilik sohasidagi tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirishga qaratildi.

Aytish joizki, jahon qishloq xo'jaligini rivojlantirish tajribasidan shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligi korxonalarining (kolxoz va sovxozlar) mulklari davlat tasarrufidan chiqarilib, xususiy lashtirilmasdan turib sog'lom bozor munosabatlarini hamda undagi raqobat muhiti va iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitini yaratib bo'lmaydi. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab agrar sohani rivojlantirish, yerga mulkchilik masalalariga asosiy e'tibor qaratildi. Aytish joizki, Sobiq Ittifoq davrida qishloq xo'jaligini rivojlantirish maqsadida tuzilgan kolxoz va sovxozlar o'z ishini oqlamaganligi sababli tugatildi.

Respublika mustaqillikni qo'lga kiritganidan so'ng, iqtisodiy merosga qaytish imkoniyati paydo bo'ldi. O'zbekiston mustaqil respublika sifatida tan olingandan so'ng agrar sektorni tubdan isloh qilishga va jadal rivojlantirishga alohida ahamiyat berildi. Istiqolning dastlabki yillarida asosiy e'tibor mulkchilik sohasidagi tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirishga qaratildi. Pirovardida dehqonning mulkka, o'z mehnati natijalariga amalda egalik qilishini ta'minlash vazifasi qo'yildi. Ushbu vazifani hal etish uchun mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va shu asosda xususiy mulkchilikning turli shakllarini barpo etish orqali amalga oshirish ko'zda tutilgan edi.

Mustaqillikning ilk yillarida qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlardan biri 1993 – 1998 yillar mobaynida sobiq "sovxoz" va "kolxoz"larning nomi o'zgartirilgan va ular "shirkat xo'jaliklari", deb atala boshlandi. Mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jaligida mulkdorlar sinfini shakllantirish, mulkchilik masalalariga keng e'tibor qaratish, qishloq xo'jaligi sohasini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilandi.

Respublikamizda qishloq xo'jaligida vujudga kelayotgan yangi xo'jalik yuritish shakllari orasida dehqon va fermer xo'jaliklari muhim ahamiyat kasb etadi. Dehqon va fermer xo'jaliklari xo'jalik yuritishning shaxsiy manfaatdorlik, tashabbuskorlik va mulkiy javobgarlik tamoyillariga tayanib, qishloq xo'jaligida mulk shakllarining teng huquqlilik va sog'lom raqobat asosida rivojlanib borishiga asoslanadi.

Xulosa va takliflar. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar o'rnida shuni aytish kerakki, sobiq sovet tuzumi davrida qishloq xo'jaligini rivojlantirish maqsadida tuzilgan kolxozlar va sovxozlar o'z faoliyatini oqlay olmadi. Kolxoz va sovxozlarga yuklatilgan rejalar bajarilmaganligi, o'sha davrda qishloq xo'jaligi sohasiga e'tiborsizlik bilan qaraganligi iqtisodiyotni inqirozga olib kelishiga sababchi bo'lgan omillardan biri bo'ldi. Istiqolning dastlabki davridanoq qishloq xo'jaligini rivojlantirishga katta e'tibor qaratildi va shu munosabat bilan u isloh qilindi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning "Bosh maqsadimiz – iqtisodiyotimizda olib borayotgan islohotlarni va tarkibiy o'zgarishlarni keskin chuqurlashtirish, xususiy mulkchilik va kichik biznes va tadbirkorlikka keng yo'l ochib berishdir" nomli ma'ruzasini o'rganish bo'yicha ilmiy-ommabop risola. – Toshkent: Ma'naviyat, 2016. – B.262.
2. <https://uz.uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-islom-karimovning-mamlakat-16-01-2016>
3. Shamsutdinov R. Qishloq fojeasi: Jamoalashtirish, quloqlashtirish, surgun: (O'rta Osiyo respublikalari misolida). – Toshkent: Sharq, 2003. –B.28.
4. Xaitov Sh.I. O'zbek fermerlik maktabi falsafasi.- Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.-B.67.
5. Karimov I.A.Xavfsizlik va barqarorlik taraqqiyot yo'lida.-T.6.-Toshkent: O'zbekiston, 1998.-B.423-424
6. Тухлиев Н.Т. Региональный агропромышленный комплекс Узбекистана. – Ташкент: Фан, 1990. – С.39.